

A debreceni református Nagytemplom új orgonájáról

Jó három évtizeddel az első tervek megszületése után befejezéséhez közeledik a Nagytemplom új orgonájának építése. Helyükön állnak a szelládák, a ventilátor és a szelcsatornák beépítve, készül a traktúra.

Trajtler Gábor evangélikus lelkész, orgonaművész, a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia tanára.

A templomban 1838 óta *Jakob Deutschmann* bécsi mester orgonája állt. A templom stílusához és méreteihez illő gyönyörű neoklasszikus homlokzat és szekrény kétmanuális, harmincregiszteres hangszert foglalt magába. 1868-ban az orgonát hárommanuálisra és 42 regiszteresre bővítette a debreceni *Kiszel István*, egyúttal az addigi hátpozitívot megszüntetve a hangszert a déli karzatról a jelenlegi helyére vitte. Kisebb regisztercseréket és alakításokat nem tekintve mind ez ideig ez a hangszer szolgált a monumentális, kereszthajós templomban. Az orgona homlokzati képe együtt lett ismert a magyar reformátusság szellemi centrumának ősi egyházával. (ld. címlap)

A régi orgona szép hangját öröm volt hallgatni. A rendszeres hangversenyek évtizedeken át nagy közönséget vonzottak e helyre. A nemes és ódon hangzás a játékosnak is örömet szerzett, de örömebe keserűség is vegyült, ugyanis a tempós játéknak minduntalan határt szabott a mechanika nehézsége. Az első építéskor túl nagyra méretezték a szelepeket, emiatt a billentyűk nehezen jártak. A bővítés során bonyolódott a beépített szerkezet, ami tovább rontotta a billentést. A pedálliblentyűket csak az orgonista teljes testsúlyának igénybevételével lehetett lenyomni, a nehezen működő regiszterhúzókat pedig két regisztrátorra kellett bízni. A nehéz billentés következtében a templom orgonistájának keze súlyosan megbetegedett. Nem csoda, ha szakmabelivel való találkozásakor gyakorta szóba került az orgona átépítése, a templom nagyságához illő és méltó kibővítése.

A tervek nagyszabásúak voltak: négy manuál 75 regiszterrel.¹ De ahogy a szép terv a megvalósulás felé tartott, úgy kellett számolni az anyagi lehetőségek korlátaival is. Hogy mégis megindulhatott a tényleges tervezés, az nagyrészt a *Musica Sacra Egyházzenei Alapítvány* létrejöttének köszönhető. Sok lelkes pártoló szervezet és személy adománya tette lehetővé a hangszer megrendelését.

Több cég árajánlatának beérkezése után a választás a budapesti *Aquincum orgonaiizemre* esett. A cég dolgozói talán maguk sem tudták, hogy milyen nehéz feladatra vállalkoznak, amikor a megbízást elfogadták.

¹ Erről a tervezetről és az előző hangszerekről ld. Hans Klotz (– Gergely Ferenc): *Az orgonáról*. Budapest 1972. 204–206. A szerk.

Az immár hárommanuálos, 58 regiszteres orgona hangképe a következő:

Pedal (C–f¹)		Positiv (C–a³)	
* Contrabass (fedett)	32'	* Lieblich gedackt	16'
* Prinzipalbass	16'	Prinzipal	8'
* Violonbass	16'	* Bourdonflöte	8'
* Subbass	16'	Praestant	4'
* Gross nasard	10 2/3'	Rohrflöte	4'
* Octavbass	8'	Nasat	2 2/3'
Prinzipal	8'	Octav	2'
Bassflöte	8'	Terz	1 3/5'
Locatio 4x	5 1/3' + 3 1/5' + 2 2/3' + 2 2/7'	Quint	1 1/3'
Choralbass	4'	Scharf 6x	1'
Pedalmixtur 4x	2 2/3'	<i>Trompete</i>	8'
<i>Bombarde</i>	32'	<i>Chromorne</i>	8'
<i>Posaune</i>	16'	Zimbelstern	
<i>Trompete</i>	8'		
<i>Clairon</i>	4'		
Carillon		Schwellwerk (C–a³)	
		* Bourdon	16'
Hauptwerk (C–a³)		Diapason	8'
Praestant	16'	Flûte harmonique	8'
Prinzipal	8'	Gambe	8'
* Doppelflöte	8'	Voix céleste	8+8'
Gemshorn	8'	Violoctav	4'
Octav	4'	Flûte octaviant	4'
* Flöte	4'	Flûte conique	2'
Terz	3 1/5'	Flageolette	1'
Quint	2 2/3'	Cornet 3x	2 2/3'+1 3/5'+1 1/7'
Superoctav	2'	Plein jeu 5x	2'
Cornet 5x	8'	<i>Basson</i>	16'
Mixtur 5–6x	2'	<i>Trompette harmonique</i>	8'
Zimbel 4x	1'	<i>Hautbois</i>	8'
<i>Trompete</i>	16'	<i>Voix humaine</i>	8'
<i>Trompete</i>	8'	Carillon	
<i>Trompete</i>	4'		

Elektromos normálkopulák, 128 soros elektronikus setzerkombináció.

A *-gal jelzett sipsorok a régi orgonából kerültek a hangszerbe.

A megrendelők feltételül szabták, hogy az orgonaszekrény maradjon ott, ahol van, és ne változzon a külseje sem. Hiszen a templom belső képéhez immár hagyományosan hozzátartozik az úrasztala, a szószék és az orgona tengelybe állított egysége. Orgonaépítészeti szempontból egy másik karzaton való elhelyezés jobb körülményeket biztosított volna. Ezen a helyen a nehézség elsősorban a karzat és az orgonaszekrény méreteiből adódott. A karzat mélysége ilyen csekély. Ezért a szelládák hagyományos elhelyezése nem lehetséges, a pedál-szelládákat sem lehetett a szokást követően két oldalt mélyégi irányban elhelyezni. Az orgonaszekrény maga azonban igen nagy. Szélessége kilenc, magassága pedig tíz méter. Az egész orgonát tehát minél „laposabbra” kellett tervezni, a sípokat a hagyományos rendtől eltérő kisebb egységekben kellett elhelyezni. A pozitív sípműve két, a főműé három, a redőnyműé négy szelládára került. A pedálművet nyolc(!) szelládára kellett szétosztani. Ennek egyik magyarázata az, hogy a régi orgonának legértékesebb, megtartandó regiszterei éppen a nagy pedálsípok voltak. Hogy a sípok kellő mennyiségű szelet kapjanak, a legnagyobb regiszterek külön szelládát igényeltek.

A megrendelők másik feltétele volt, hogy az orgona működtető rendszere legyen azonos az eredetivel, vagyis legyen mechanikus. Ez tovább nehezítette a technikai kivitelezést. Elsőként, a középen álló játszószekrény pedálbillentyűitől a szélső pedálszelepekig öt méter, a III. manuáltól a redőnymű szelepéig függőlegesen hat méter a távolság. A második technikai probléma az volt, hogy egy-egy billentyűnek olykor két vagy három szelepet is pontosan, egyszerre kell mozgatnia. Ennek első beszabályozása még lehetséges, de a mechanika időnkénti utánszabályozása már három helyen nem történhet. Ezért egyetlen pontra kellett az időjárástól függő módosulás szabályozását helyezni.

A harmadik technikai problémát maga a gyártó cég vállalta azzal, hogy a legkorszerűbb, úgynevezett függesztett mechanikát kívánta beépíteni e legújabb orgonájába. Ez a rendkívül érzékeny rendszer a legközvetlenebb kapcsolatot biztosítja a játékos keze és a játszószelepek között. A billentyűzetek szokatlanul hosszúak, nem látható részük egykarú emelőként mélyen benyúlik az orgonaszekrénybe. A billentyűk látható részéhez közel csatlakozik a traktúra, amely közvetlenül függ a szelepen. Ennek a rendszernek az az előnye, hogy a szerkezet elkerüli a sok irányváltást, a karokon és tengelyeken való csatlakoztatást, a velatúratáblák alkalmazását. Így kevesebb a sok áttételből adódó nyúlási lehetőség és kopási pont. De ezt a rendszert ilyen méretekben, amely olykor a vízszintes és függőleges traktúrát összeadva akár nyolc méteres vezetést is igényel, rendkívül nehéz jól megépíteni. Már magában az is feladat, hogy e nyolc méteres húzólécs súlya ne terhelje se a szelepet, se a billentést. A nehéz feladatokat adó műszaki terveket a kivitelező orgonai üzem tervezője, *Pour László* készítette.

E sorok írásakor a Nagytemplom látogatói még csak láthatják a „szerkezetkész” orgonát, megcsodálhatják a monumentális építményt, a konstrukciós elemek fegyvelmezett ritmusát. Összel azonban – *Varga László* intonatőr munkája nyomán – az orgona hangja is felcsendül, s a magyar kálvinizmus első temploma végre hangszerével is példája lehet a kisebb eklézsiáknak.